

лених, найбільш урівноважену і найнадійніше застраховану від зловживань». Конституція США, безперечно є унікальним правовим явищем, правовим феноменом, що був створений за лічені місяці, а задуманий на століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: Підручник для вузів. – О.: Фенікс; – М.: Транс-Літ, 2008. – 504с.
2. Конституція США як верховне право країни // Право США – 2013– № 1-2
3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: в т. Т. 4 Часть особенная: страны Америки и Азии /Отв. ред. проф. Б.А.Страшун. – Издательство НОРМА(Издательская группа НОРМА – ИНФРА М); 2001. – 656с.
4. Каррі Д.П.Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник для всіх К.: Веселка, 1993р. – 126с.

О. В. Сметанюк,
студентка II курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Науковий керівник: Ю. С. Суха,
асистент кафедри цивільного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ НЕДІЙСНОСТІ ТА НІКЧЕМНОСТІ ПРАВОЧИНУ

Мета роботи. Дана робота присвячена з'ясуванню правової природи та змісту наукових понять «недійсність» та «нікчемність» правочинів, встановленню правових наслідків кваліфікації правочинів як недійсних або нікчемних.

Однією з найпоширеніших підстав виникнення цивільних прав і обов'язків є правочини (договори). Цивільний кодекс України у ст. 202 (далі – ЦК України), визначає правочин як дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1, с.74]. Правочини належать до такого виду юридичних фактів, які є правомірними діями і залежать від волі учасників правомірних правовідносин. У ст. 204 ЦК України встановлюється презумпція правомірності правочину, яка означає, що правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом, або якщо він не визнаний судом недійсним. Отож, хоча правочин належить до правомірних дій, але може порушувати права його учасників, а також третіх осіб, публічний порядок тощо.

Шляхом укладення правочину суб'єкти цивільних відносин виконують свої правомочності, реалізують суб'єктивні цивільні права шляхом передання цих прав іншим учасникам. Суб'єкти цивільних правовідносин можуть набувати чи змінювати цивільні права і обов'язки. Однак у здійсненні цивільних прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю чи культурній спадщині (ст.137 ЦК України).

Сторони договірних правовідносин мають суб'єктивні права і обов'язки. Порушення суб'єктивних прав є підставою виникнення охоронювального правовідношення, в рамках якого відбувається захист порушених прав. Це мо-

же здійснюватися шляхом зміни і припинення правовідношення, що виникає на підставі договору [2, с. 35].

У випадках нотаріального посвідчення правочину, пов'язаного з відчуженням об'єкта права спільної сумісної власності, нотаріус повинен отримати згоду інших співвласників..

Цивільний кодекс України передбачає, що у разі вчинення одним із співвласників правочину щодо розпорядження спільним майном вважається, що він вчинений за згодою всіх співвласників. Отже, діє презумпція згоди всіх співвласників. Однак ч. 4 ст. 369 ЦК України визначає, що правочин щодо розпорядження спільним майном, вчинений одним з співвласників, може бути визнаний судом недійсним за позовом іншого співвласника, якщо вчинено правочин без необхідних повноважень. Тому, порушення прав інших співвласників на стадії вчинення правочину є підставою визнання правочину недійсним.

Приписи законодавства щодо впливу на дійсність правочину (договору) можна розподілити на загальні і спеціальні. Перші стосуються всіх без винятку правочинів (договорів). Наприклад, вимоги щодо обсягу дієздатності фізичних сторін правочину, дотримання публічного порядку, вчинення правочинів з так званими «пороками волі» стосується всіх без винятку правочинів (договорів). Спеціальні приписи стосуються окремих видів правочинів. Так, заповіт повинен бути написаний в нотаріальній і прирівняній до нотаріальної формах.

Науковець С.С. Потопальський перелічує такі ознаки нікчемності правочинів:

- а) відсутність юридичної сили договору з моменту його укладення;
- б) необов'язковість прийняття судового рішення для встановлення нікчемності правочину;
- в) встановлення триваліших строків позовної давності для застосування наслідків нікчемного договору;
- г) у судовому процесі встановлення нікчемності розглядається як елемент фактичних обставин справ, тому може констатуватися у мотивувальній частині рішення про вирішення спору, що виник із договору;

д) нікчемність договору може бути усунута винятково у випадках, прямо передбачених законом шляхом визнання договору недійсним у судовому порядку [3, с. 15].

Для правочину, як підкреслював Д. І. Мейер, суттєвими є лише дві умови:

– юридичні дії мають спричинити зміни у вже наявних юридичних відносинах: зміни можуть полягати у встановленні будь-якого права, яке раніше не існувало, або у переводі права від однієї особи до іншої, або у припиненні права;

– юридична дія має бути спрямована на зміну наявних юридичних відносин, з метою проведення цих дій. Дії, не скеровані на відповідні зміни, не можуть розглядатися як правочин [4, с. 25].

Отже, нікчемний правочин не приводить до зміни існуючих юридичних відносин. Але це повинен постановити суд.

Дійсність як правова характеристика правочину означає, що закон визначає правову силу за ним як підстави виникнення, зміни чи припинення належних його

суб'єктам цивільних прав і обов'язків і права, а також обов'язки, що виникли з правочину, підлягають правовій охороні та захисту [5, с. 112].

Нормативне та доктринальне трактування умов чинності юридичнозначущих дій, які характеризують правочини, має такі вимоги: зміст правочину не може суперечити нормам моралі та актам цивільного законодавства; форма правочину має відповідати закону; наявність необхідного обсягу цивільної дієздатності особи для вчинення правочину; волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має спрямовуватися на реальне настання правових результатів, що зумовлені

ЦК України у ст. 640 підкреслює, що договір є укладеним з моменту одержання особою, яка спрямувала пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо відповідно до акту цивільного законодавства для укладення договору необхідно також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії.

Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, а в разі необхідності нотаріального посвідчення і державної реєстрації – з моменту державної реєстрації. Отож, можна трактувати, що договір, що не зареєстрований, вважається не укладеним; відповідно, не породжує жодних цивільно-правових наслідків. Водночас в ст. 203 ЦК України перелічуються загальні вимоги, дотримання яких є необхідними для чинності правочину. Серед них:

а) зміст правочину не повинен суперечити Цивільному кодексу і законодавству;

б) особа, яка вчиняє правочин повинна мати необхідний обсяг дієздатності;

в) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;

г) правочин має вчинятись у формі, встановленій законом.

Це має важливе значення стосовно правочинів. Згідно зі ст. 210 ЦК України правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Такий правочин є вчинений з моменту його державної реєстрації. З цього доходимо висновку, що правові наслідки пов'язані не з фактичним вчиненням правочину, а з його державною реєстрацією. Це положення є актуальне для двосторонніх правочинів (договорів) про відчуження майна. Відповідно до частини 4 ст. 334 ЦК України, якщо договір про відчуження майна підлягає державній реєстрації, право власності у набувача виникає з моменту такої реєстрації.

Становить інтерес аналіз правових наслідків вчиненого, але ще не зареєстрованого правочину в контексті визначення термінів «нікчемний правочин», «дійсний правочин», «чинний правочин», «недійсний правочин».

Керуючись положенням ст. 210 ЦК України правочин, який підлягає державній реєстрації, вважається вчиненим з моменту його реєстрації. Отже на перший погляд, до моменту державної реєстрації такий правочин не є дією, спрямованою на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

Водночас не можна вважати, що вчинення правочину, який підлягає державній реєстрації, взагалі не зумовлює жодних наслідків. Учасник правочину, який має право на його державну реєстрацію, може оскаржувати неправомірну відмову в реєстрації. Так учасник правочину має певні права. Але саме правочин відповідно до ст. 210 ЦК України не вважається укладеним до його реєстрації. На наш погляд в коментованому випадку виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків залежить від юридичного складу фактичного вчинення дій, які становлять зміст правочину у належній законом формі, та реєстрація правочину.

Правочин з моменту його вчинення є юридичним фактом – дією, яка слугує підставою виникнення, зміни чи припинення цивільних прав і обов'язків. Правочин може визнаватися недійсним (нікчемним), якщо він впливає на виникнення, зміну або припинення цивільного правовідношення і тим самим порушує права інших осіб і вимоги, визначені законодавством.

Неукладений правочин не зумовлює появу жодних правових наслідків і, відповідно, не потрібно визнавати його недійсним чи нікчемним. Звідси потрібно зробити висновок, що чинність правочину пов'язується з презумпцією його правомірності. Чинним є правочин, який слугує підставою виникнення цивільних прав та обов'язків до моменту визнання його недійсним. Тому нікчемним правочин стає не автоматично з огляду вказівку закону, а на основі рішення суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Боднар Т. В. Зміна і припинення договірною правовідношення як способи захисту цивільних прав [Електронний ресурс] // Українське комерційне право. – 2007. – № 8. – С. 21-27. Режим доступу до ресурсу: http://nbuvip.gov.ua/nub/ukp/2007_8.pdf.
3. Потопальський С. С. Підстави та наслідки недійсності підприємницьких договорів (на матеріалах практики господарських судів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С. С. Потопальський ; НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. – К., 2007. – 20 с.
4. Мейер Д. И. Русское гражданское право: в 2-х частях. Часть 1. / Дмитрий Иванович Мейер. По исправленному и дополненному 8-му изд. 1902 г. Изд. 3-е, испр. – М.: Статут, 2003. – 831 с.
5. Мындра Д. И. Недействительность сделки и неправомерность действия (недействительность сделок с точки зрения классификации юридических фактов) // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов. – М., Екатеринбург: Статут, Ин-т частного права. Вып. 2. – 2002. – С. 411-429.